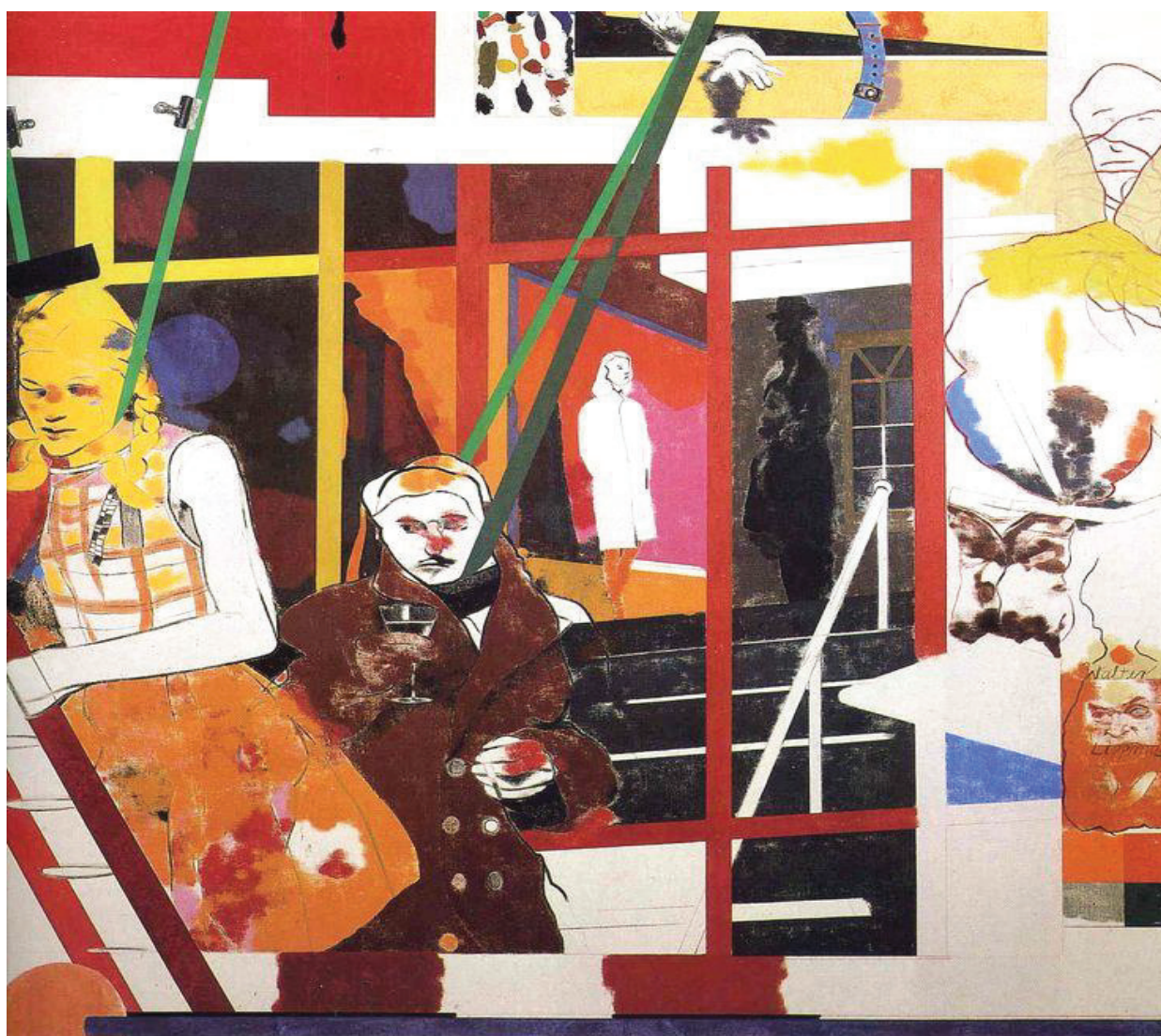

toetssteen

lente 2018 (1)

Uitgave van Teken- en Schildervereniging 'de Toets', Zeist
www.detoets.nl

INHOUD:

voorwoord	3
adv.: De Klop Mode	3
NJ receptie	4
afcheid Cees van Es als voorzitter	4
nieuw bestuur	5
strip 'afcheid voorzitter'	7
Esthetisch	8
Charlotte Salomon	10
Expo Alkmaar	11
Giacometti	12
strip	15
programma	16
vereniging info	18
adv.: Heger en van den Berg	19

Rina bij afscheid van Cees als voorzitter

illustraties:

Kitaj, 'Walter Lipman' 1966, voorblad	
foto:ALV,	02
foto's Erie Merkus en Nel Peek-Barnier,	05
afcheid voorzitter,	05
Dirck Hals,	08
Martijn Versteeg, temening Vrna Lisi,	08
Laurens Alm Tdema / Oskar Kokoschka,	09
Karel Appel,	10
F. Léger,	13
'De Ogen van Rosalyne',	14
M.Maris, Souvenir d'Amsterdam,	12
Henri De Toulouse Lautrec Au Salon de la rue Moulin	
foto's afscheid voorzitter,	20

de **'toetssteen'** verschijnt in de maanden
maart, augustus en december.

Kopij kan worden ingeleverd voor de 1e van de
maand
maart, augustus en december.

Kopij via e-mail (ceesvanes@casema.nl), of in
het uiterste geval een getypte of gekopieerde
versie.

Tekst gaarne zonder opmaak en foto's separaat!

35e jaargang nr.1, maart 2018
Vormgeving Cees van Es

VOORWOORD

Het is voorbij, na 22 jaar deel te hebben uitgemaakt van uw bestuur, was de ALV op 15 maart mijn laatste dag als voorzitter. Tijdens de vergadering zat ik al te fantaseren over mijn vrijheid, geen verplichtingen meer bij de Toets en over de mogelijkheid weer anoniem op geregelde basis te komen schilderen. Dat pakte anders uit!

Het bestuur deed mij sprakeloos doen staan met een mooie speech van Rina, een oorkonde '22 jaar intensief voorzitterschap', en het erelidmaatschap van de Toets. Als kers op de taart kreeg ik ook nog een prachtige speld uitgereikt; een zilverenpenseel met gouden top (zie foto's op achterblad van deze Toetssteen).

Het was een mooie tijd, soms moeilijk, soms veel werk in korte tijd, maar ik deed het altijd met plezier. Ik mis het al. Het is of er een gat in brein en agenda zit.

Iedereen dank voor de geweldige inzet, het enorme enthousiasme en de vriendschap, zodat het voor mij mogelijk werd zo lang met plezier voorzitter te zijn.

Het is dan ook een bijzondere en mooie vereniging en ik hoop nog lang vanaf de zijlijn getuige te kunnen zijn.

Natuurlijk staat er veel meer in de Toetssteen, dan het geneuzel hierboven. Zoals gebruikelijk hebben gelukkig enkele trouwe schrijvers interessante culturele stukken aangeleverd. Veel leesplezier!

Cees van Es, **ex**-voorzitter

De KlopMode

Een unieke collectie scandinavische mode
vindt u in hartje Nederland

MARIMEKKO • VUOKKO • ELISABETH KLOK • FINN FASHION • MARGARETA FORSLUND

Slotlaan 127 3701 GA Zeist Tel. 030-6919356

NIEUWJAARSRECEPTIE 13 JANUARI 2018

Ook dit jaar zijn er weer veel leden afgekomen op de nieuwjaarsreceptie. Een gelegenheid om schilder vrienden te ontmoeten, ook die op andere dagdelen komen dan jezelf. Het feestelijk en sfeervol ingerichte atelier, dat ook nu weer door Rina en Clary met veel creativiteit en aandacht is versierd, verhoogt de stemming. Een kunstwerk op het podium, gedekte tafeltjes met kaarsen en de sfeer verhogende verlichting aan de muur, dragen mede bij aan de gezellige sfeer. Ook de vuurkorven buiten zorgen voor een warm welkom. Al deze voorbereidingen leiden tot de ongedwongen stemming van saamhorigheid. De welgemeende begroetingen van de toetsleden onderling, zijn hartelijk en vaak zijn de nieuwjaarswensen verrassend origineel geformuleerd.

Als Cees, onze voorzitter, onder de lampen naast het podium gaat staan, kondigt dit het juiste moment aan voor zijn jaarlijkse Nieuwjaarsspeech, *'iets waar ik natuurlijk altijd naar uitkijk'*.

Hij memoreert als eerste het verdrietige en onverwachte overlijden van een zeer gewaardeerd lid, Henny Schoemaker. *'Hoe geliefd zij was werd duidelijk door de grote delegatie van toetsleden bij haar afscheid. Henny, die we zullen missen, maar zeker niet vergeten'*.

Daarna deelt de voorzitter met enige vreugde mee dat na enkele jaren van terugval, het ledental opnieuw de 100 nadert. Om de mogelijk aanwezige nieuwe leden te informeren, memoreert Cees in grote lijnen de geschiedenis van de nu 44 jaar bestaande Toets. De vereniging is opgericht in 1974 door enkele enthousiaste kunstenaars en Cees citeert de oorspronkelijke doelstelling: *'Een vereniging te zijn, waar op het gehele vlak, van beginnend tot bekwaam kunstenaar, op eigen niveau kan worden gewerkt aan vorderingen en inzicht, en waar geen enkele rivaliteit heerst over wie het beste is'*.

Hetgeen natuurlijk nog steeds van kracht is. Hij vervolgt met het opnoemen van de verschillende locaties waarin we in de loop der tijd gehuisvest zijn geweest en dat we nu alweer 10 jaar in dit huidige, ideale atelier ons onderdak vinden.

Cees heeft zich gerealiseerd dat hij van de helft van deze 44 jaar, bestuurslid is geweest. Overigens met veel plezier en inzet. Nu heeft hij na rijp beraad het besluit genomen hier afstand van te doen. Op de Algemene Ledenvergadering op donderdag 15 maart, wil hij het stokje overdragen. Hij gaat ervan uit dat enige verjonging de Toets goed zal doen.

Hij beëindigt zijn toespraak door iedereen een gezond en creatief 2018 toe te wensen.

Dit was dus de laatste Nieuwjaarsspeech van Cees als voorzitter van de Toets en uit het applaus blijkt de waardering voor de inzet en aandacht, waarmee hij zolang, zoveel voor de Toets heeft betekend.

Met de gevulde glazen wordt getoast en meerdere schalen met lekkere hapjes worden rondgedeeld, verzorgd en aangereikt door enkele hulpvaardige leden. Het geheel maakt deze receptie tot een sfeervolle en geslaagde nieuwjaarsbijeenkomst.

Martin van der Mey

AFSCHEID CEES VAN ES ALS VOORZITTER

Zoals reeds bij de Nieuwjaarsreceptie werd aangekondigd, heeft Cees van Es tijdens de Algemene Ledenvergadering op 15 maart, zijn taak als voorzitter beëindigd. Na overleg heeft hij Erie Merkus bereid

gevonden het voorzitterschap over te nemen. Tijdens de vergadering is deze met algemene stemmen benoemd tot nieuwe voorzitter.

Tijdens de vergadering, die verliep volgens de gebruikelijk agenda, zijn tevens enkele leden met een attentie bedankt voor hun inzet voor de vereniging.

Mieke Jutta, voor haar veelvuldige, goed georganiseerde activiteiten voor de PR-comissie. Deze werkzaamheden zullen door Nel Barnier worden voortgezet. **Jorie van der Loo** voor zijn jarenlange organisatie van exposities in etalages in binnenstad en buitenwijk. **Martha Krufft**, ontving de attentie voor de zorgvuldige begeleiding en aankleding van de expositieruimte in de gang van het atelier en stopt met de organisatie van de buitenschilders. **Marjon Vink**, voor de vele jaren waarin zij vakkundig de site van de Toets, met initiatieven voor vernieuwing en actualisering, heeft verzorgd. **Jan-Dirk Banga** werd bedankt, voor het zo vakkundig verharderen van het aanlooppad naar het atelier.

Aan het slot van dit officiële deel en nadat Cees symbolisch zijn voorzittershamer had neergelegd, werd hij toegesproken door Rina van Kilsdonk. Zij zette een aantal wapenfeiten van Cees op een rij en leidde daarmee de informele afscheidsceremonie in. Cees kreeg namens het bestuur een oorkonde aangeboden voor zijn 22 jaar intensief voorzitterschap. Hans Doortmont schonk hem een door hem getekende (satirische) striptekening en Rina reikte hem het zilveren penseel met gouden punt aan. Van Paul Reeskamp ontving hij het certificaat voor erelid.

Cees wekte de indruk verbaasd en verrast te zijn door deze, plotseling zo persoonlijke aandacht en leek de controle over de situatie bijna een beetje kwijt te raken, die hij als bestuurder altijd zo duidelijk heeft. Hij bedankte het bestuur voor deze vorm van afscheid als voorzitter.

Ook Leny, de vrouw van Cees, aanwezig tijdens de vergadering, werd met een weelderig boeket bloemen hartelijk bedankt voor haar niet aflatende ondersteuning van Cees bij zijn bestuurswerk.

Als erelid blijft Cees de Toetssteen verzorgen en andere activiteiten ondersteunen.

Aan het einde van het ongedwongen gedeelte heeft Erië Merkus, als nieuwe voorzitter, de aanwezige leden toegesproken en zijn plannen en intenties uiteengezet, hetgeen vertrouwen wekt voor de toekomst van de Toets.

Na de vergadering was er nog een gezellige samenzijn met hapjes en drankjes, waardoor deze Algemene Ledenvergadering, met de voorzitterswisseling, feestelijk werd afgesloten.

Martin van der Mey

NIEUW BESTUUR

Een nieuwe lente, een nieuw geluid...en een nieuwe

voorzitter...

Een week voor het begin van de lente ben ik gekozen als nieuwe voorzitter van De Toets. Het is een niet geringe opgave om Cees van Es na een periode van 22

jaar op te volgen. Cees, nog maar een keer bedankt voor je jarenlange inzet voor onze club.

Elk vogeltje zingt zoals het gebekt is, om maar even bij de voorjaarsachtige zegswijzen te blijven. Ik ben een ander vogeltje dan Cees en zal dus ook een ander lied zingen. Maar zoals ik tijdens de ALV al aangaf, we hebben een prima vereniging, we draaien goed, geen reden dus om allerlei drastische veranderingen te willen doorvoeren. Een ander lied, dat ik samen met jullie wil gaan schrijven en zingen. We moeten samen blijven zoeken naar manieren waarop we onze club nog beter kunnen maken, en naar manieren hoe we onszelf binnen en buiten de vereniging willen ontwikkelen.

Daar hebben we meteen een van mijn stokpaardjes te pakken: ontwikkeling. Het leek me goed om in dit nummer van de Toetssteen jullie een beetje meer van mij te laten zien. Mijn stokpaardjes kunnen dan niet ontbreken. Ik ben pedagoog qua studie. Een pedagoog hecht per definitie grote waarde aan ontwikkeling: van kind naar volwassene. Maar bij het volwassen worden, is die ontwikkeling niet af; die gaat wat mij betreft een leven lang door. In mijn werk zet ik mij in voor mensen voor wie die ontwikkeling niet vanzelfsprekend is, die daarbij een steuntje in de rug kunnen gebruiken: kinderen in de jeugdzorg, mensen met een beperking, mensen aan de "onderkant" van de samenleving. Ook in mijn schilderkunst stel ik de mens centraal. Ik ga graag uit van het goede, het pure in de mens. Vandaar dat ik mensen graag schilder zonder opsmuk, zonder overbodige ballast, veelal naakt. De pure mens, daar gaat het mij om. Ik hoop dat ik ook mijn voorzitterschap in die geest kan vormgeven. Onze vereniging moet ruimte bieden voor de leden. Iedereen moet zich er thuis voelen. De vereniging moet een plaats zijn voor ontwikkeling, maar ook voor ontmoeting en gezelligheid, met aandacht voor de menselijke maat. Daar wil ik mij de komende tijd, samen met de leden, met het bestuur, en onze docenten voor inzetten. We gaan er iets moois van maken!

Erie Merkus

Mieke Juta opvolgen, niet makkelijk, zij is voor velen een begrip. Toch, toen ze me vroeg of ik dat wilde doen heb ik vrijwel onmiddellijk ja gezegd.

Mijn naam is **Nel Peek-Barnier** en ik ben sinds september 2017 lid van De Toets.

Sinds mei van dat jaar woon ik in Zeist en de jaren daarvoor heb ik in de buurt van Maastricht gewoond. Van daaruit heb ik in België aan de Kunstacademie Maasmechelen een schilderopleiding gevolgd. Een parttime opleiding gedurende een dag per week zeven jaar lang. Al die jaren, elke maandag ging ik met heel veel plezier naar de academie waar ik in 2016 ben afgestudeerd.

Mijn hele leven ben ik al met kleuren, lapjes, knutselen bezig, jarenlang heb ik quiltlessen gegeven in Frankrijk en in Nederland. In de afgelopen tien jaar heb ik bestuurlijke ervaring opgedaan als secretaris van een 800 leden tellende tennisclub en ook daarvoor ben ik in meerdere besturen actief geweest. Nu ga ik me bezighouden met Public Relations en Communicatie voor De Toets. Mieke laat een mooie erfenis achter van Open Dagen, Kunstroute, Markten en Braderieën. Samen met Anneke van Amerongen, Yoka Jansma en Wim van Pelt hoop ik dat ik op heel wat helpende handen kan rekenen om De Toets bij een groot publiek nog meer bekendheid te geven.

Ik zie ernaar uit om in het bestuur productief samen te werken en dank jullie voor het in mij gestelde vertrouwen, ik zal mijn best doen dat niet te beschamen. Ik nodig jullie uit om ideeën en plannen met mij te delen zodat we De Toets nog levendiger kunnen maken.

Nel Peek-Barnier

ESTHETISCH

Tijdens een discussie, na afloop van onze schilderles, werd de vraag gesteld hoe een schilderij nog esthetischer met meer focuspunten geschilderd kon worden: "Hoe wordt mijn werk mooier?"

Tot de 19de eeuw hadden kunstenaars het relatief gemakkelijk met die vraag. Er was al voor hen gedacht. In schilderboeken werd precies uitgelegd hoe geschilderd moest worden en wat esthetisch was. Als voorbeeld hoe strikt die voorschriften waren lees je hier de ambachtelijke aanwijzingen van Cennino d'Andrea Cennini uit *IL Libro Dell 'Arte* uit 1390, om plooien te schilderen: *"Neem dan een nogal kort penseel van hermelijnharen en begin de donkere kleur aan te brengen, de plooien modellerend waar het donkere deel van de figuur moet komen. En neem op de gebruikelijke wijze de middelste kleur en breng de rugzijden en de reliefs van de donkere plooien aan, en begin met deze kleur de plooien van het reliëf te modelleren, in de richting van het lichte deel van de figuur. En modelleer het nogmaals op deze wijze. Neem dan de lichte kleur, en breng de reliefs en de rugzijden van het lichte deel van de figuur aan. En ga op deze wijze nogmaals terug naar de eerste donkere plooien van de figuur met de donkere kleur. En ga zo door als je begonnen bent, met deze kleuren, telkens opnieuw, eerst de ene dan de andere, breng ze opnieuw aan en vermeng ze vaardig(ze) delicaat verzachtend(..).*

Dirck Hals

Als je het goed hebt aangebracht en deze drie kleuren vermengend, maak dan een andere lichtere uit de

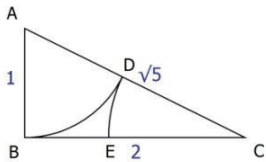
lichtste(kleur)....en uit deze lichtere nog een lichtere, en maak de verschillen ertussen zeer licht.

Breng dan toetsen aan met puur loodwit, gebonden zoals verteld is, en vooral op de sterkste reliefs.

En laat de donkerste (kleuren) ook zo verlopen, totdat je uiteindelijk de sterkste schaduwen met pure lak aanraakt". Dit systeem werd gebruikt voor elke kleur.

Niet alleen de techniek werd beschreven. In *Aantekeningen over de schilderkunst 1679-1704* van Simon van Eikelenberg staat precies hoe je verf moet maken, hoe de schilderstudio ingericht moet zijn, alles over bindmiddelen, pigmenten, kwasten, ezels, wat de taak is van de leerlingen en de assistenten en aanwijzingen over juiste afbeeldingen van diverse thema's en genres. De nadruk ligt op het 'edel' schildersvak. De kunst van het schilderen werd in die tijd niet meer geleerd bij een leermeester in zijn atelier door *zien doen, nadoen en door 't oefenen* zoals daarvoor gebruikelijk was, maar moest op een *Hooge Schoole der Schilderkunst* gestudeerd worden en gebaseerd zijn op wetenschap, kennis en talent (ars, exersitio en natura). De classisistische theoretici van de laat-zeventiende eeuw streefden naar esthetiek en de intellectualisering van de kunst en stelden meer vertrouwen in het verstand dan in de zintuiglijke waarneming en de verbeelding. Zij gebruikten veel wiskundige figuren (cirkel, driehoek, diagonaal) - verborgen in het kunstwerk- om de kunstuitingen vorm en structuur te geven. Zo werd Ruben geprezen om het gebruik daarvan, maar Rembrandt zag men als het prototype van de 'vulgaire 'schilder', eigenlijk nog een middeleeuws ambachtsman *'die zijn penselen nog aan zijn kiel afveegde'*. Zo schreef Samuel van Hoogstraeten in zijn beroemde *Inleyding tot de Hooge Schoole der Schilderkunst* uit 1678: *"Men vindt ondertussen nu noch luiden, die in twijfel trekken, of er ook regels en wetten ten aensien van de Schilderkunst zijn? Dan of zij alleen door zien doen, nadoen, en door 't oefenen der bequame verstanden, geleerd wordt? Ten lust mij niet op alle twijfelingen te antwoorden, maer hope in dit werk te betoonen dat de Schilderkunst, niet min dan eenige andere vrye konst, in vaste en gewisse regels bestaet".*

Technische aspecten zoals materiaal, compositie, diepte, perspectief, anatomie, kleurgebruik en highlights waren belangrijk bij de beoordeling van een kunstwerk.

Nu nog steeds blijven er kunstenaars die 'regels en wetten' elementair vinden. Tijdens onze discussie na de schilderles opperde iemand, dat misschien een van die

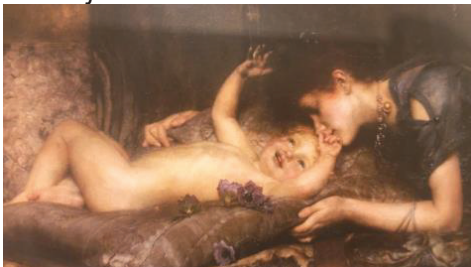
wiskundig foefjes, De Gulden Snede, het mogelijk maakt om een goed uitgebalanceerd beeld te creëren. Onder Gulden Snede verstaan we de wiskundige verdeling van een lijnstuk in twee delen in een speciale verhouding:

Lijn BC is 2x zolang als AB. Zet met een passer AB af op AC (D), daarna het overgebleven stuk CD op lijn BC(E). Lijn BC is nu verdeeld in BE en EC: deze verhouding noemt men de Gulden Snede.

Maar de Gulden Snede kwam helemaal niet voor in geschriften over schilderkunst of architectuur van voor ca. 1850. Dit is nou echt iets dat door het beschavingsoffensief toch een prominente plaats in diverse vormen van hedendaags kunstonderwijs verwierf. Volgens aanhangers van de theorie zou de Gulden Snede een intrinsieke schoonheid bezitten. Esthetisch zou het voor onze onderbewuste zintuiglijke verwerking sneller te begrijpen zijn dan wanneer een verhouding niet voldoet aan de Gulden Snede. Maar de esthetische status van de Gulden Snede blijft omstreden en technisch moeilijk uitvoerbaar. De modernen hebben die theorie dan ook allang weer verworpen.

Nu is de waardering/duiding van een schilderij zeker ook afhankelijk van welke categorie of genre kunstwerken het deel uitmaakt. Ik noem er een paar, maar er zijn er veel meer:

* Het kunstwerk als een *representatie van de werkelijkheid*.

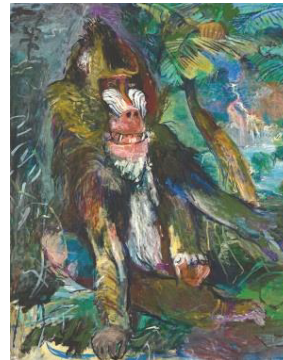
Lourens Alma Tadema

Kunst is een afbeelding van de *ideale* werkelijkheid meenden middeleeuwers als Raphael en Michelangelo. Terwijl Rembrandt, Caravaggio en bijv. Henk Helmantel en Lucian Freud juist beweren dat kunst de *zichtbare* werkelijkheid representeert.

*Het kunstwerk in verhouding tot een *sociaal-historische context*. Typische kunstfilosofische vragen zijn bijvoorbeeld: Is kunst een weerspiegeling van de maatschappelijke werkelijkheid? en Heeft kunst een sociale functie? Denk bijvoorbeeld aan "Guernica" van Picasso.

*Het *formalistische* standpunt beperkt zich tot de beschouwing van het kunstwerk zelf: het kunstwerk moet worden beoordeeld op grond van kwaliteiten die in het werk aanwezig zijn, bijvoorbeeld technische aspecten. Denk aan kleurkünstenaars van De Stijl, Mondriaan, Bartlett Newman en Yves Klein.

*Het *impressivistische* standpunt: reflecteert over de relatie kunstwerk-individuele kunstbeschouwer: de nadruk komt te liggen op de esthetische ervaring die door het kunstwerk in ons wordt opgewekt. Zoals bij iconen, Rothko, Kokoschka, Anton Heyboer en Marlène Dumas.

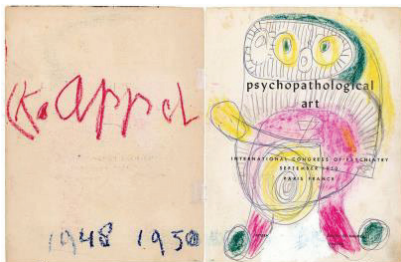
Oskar Kokoschka

*Het *kunsthistorisch perspectief*, waarbij de ontwikkeling van de kunst beschouwd wordt als wezenlijk deel uitmakend van de kunst zelf. De serie "De Baders" van Cézanne is daar een voorbeeld van.

*Het *expressivistische* standpunt beschouwt de relatie kunstenaar-kunstwerk: een waarneembaar kunstwerk moet worden beschouwd als een uiting van een kunstwerk, dat al in de geest van de kunstenaar aanwezig is. Hiermee worden de performances bedoeld, maar ook veel kunstwerken zoals van Rob Schouten, die zijn kunstwerken wel zelf concipieert maar door anderen laat schilderen.

Esthetisch? Is een perfect technisch kunstwerk esthetisch of moet een kunstuiting dat binnen een genre

past als esthetisch worden aangemerkt? Of heeft creativiteit er iets mee te maken? Of de combinatie van die aspecten? Ik bedoel: is de *Guernica* mooier dan de *Mona Lisa*, en *Who's afraid of red, yellow and blue* 'stijlvoller' dan de *Aardappeleters*? En hoe beoordelen we bijv. het oeuvre van Anton Heyboer esthetisch in verhouding tot Giotto, Malewits, Frans Hals en Breitner? En kun/mag je de esthetiek van kunstuitingen van vroeger wel beoordelen, omdat er toen geen creativiteit of enige 'inventie' verwacht werd van een kunstenaar? Pas eind 19de eeuw ontstond een grote artistieke diversiteit, een explosie aan stijlen en de reacties daarop. Want toen in 1907 Derkinderen werd benoemd tot hoogleraar-directeur van de Rijksacademie van beeldende kunsten ontstond er in Nederland -onder andere door zijn invloed- een gunstig klimaat voor kunst, gekoppeld aan ambacht en volksopvoeding. Kunst werd gezien als een belangrijke ondersteuning van de volksopvoeding van Nederland. Men meende dat kennis van kunst zou leiden tot deugd, zelfopoffering en verheffing. Men startte een beschavingsoffensief omdat: *"de gemeene handwerkslieden onzes vaderlands geen enkele kennis van kunsten had, die hen tot nuttige leden der maatschappij, tot brave opvoeders en verzorgers hunnen kinderen zouden kunnen maken"*. Termen als volksverlichting, volksopvoeding doormiddel van kunstzinnige vorming en sociaal-cultureel werk deden opgang. Men startte lessen in 'schoonheid, waarheid en rechtvaardigheid'. Pas door die grotere kennis ontstond toen de vraag naar de esthetiek, de filosofie die zich bezighoudt met schoonheid en kunst, naar de 'goede smaak' gevat in regels en dogma's. Toen pas werd het bekijken en beoordelen van kunstuitingen een kwestie, een dingetje dus, een probleem van de 20ste eeuw en daarna.

Karel Appel

Blijft de vraag of een kunstwerk anno 2018 nu dus wel esthetisch moet zijn of van goede smaak moet getuigen? Karel Appel vond van niet en zei in 1955 over zijn schilderijen: "Ik rotzooi maar wat an". Zijn uitspraak werd de jaren daarop veel misbruikt door critici die meenden dat hedendaagse kunstenaars schilderden als kleuters. Appel ging natuurlijk veel subtieler te werk dan hij deed voorkomen. Met zijn ferme uitspraak wilde hij zich vooral afzetten tegen de pseudo-intellectuele blabla over beeldende kunst -het etaleren van een soort 'cultureel kapitaal'- dat tijdens het negentiende eeuwse beschavingsoffensief is begonnen om je als *riders van de goede smaak* te kunnen onderscheiden van *'de gemeene handwerkslieden onzes vaderlands'*.

Een esthetisch kunstwerk met focuspunten, dat is in de 21^e eeuw, door de zeer diverse uitdrukkings- en verschijningsvormen van kunst, eigenlijk geen issue meer. Appel verwoordde misschien wel het best wat een esthetisch kunstwerk is – dan heeft hij het niet over techniek of stroming, kennis en trucs, maar over verbeelding- : *"Het is het onuitsprekelijke. Als je naar een goed doek kijkt, dan houd je je bek. Elke theorie, elk verhaal, elke intellectuele benadering is overbodig."*

Het creëren van zo'n goed doek/kunstwerk kun je niet leren. Daarvoor heb je talent nodig.

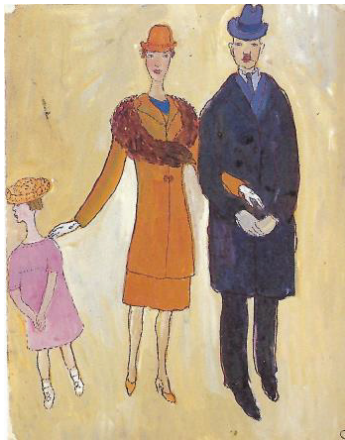
Coby van der Neut, kunsthistoricus.

CHARLOTTE SALOMON

In het kader van de Holocaust herdenking ben ik naar het Amsterdams Joods Historisch Museum gegaan. Mijn grootouders woonden in de Amsterdamse "Jodenhoek". Mijn vader werd geboren op de Zwanenburgwal, hartje Jodenbuurt. Dankzij hun verhalen uit deze buurt heb ik altijd interesse gehad voor het Jodendom. Thuis werden altijd joodse uitdrukkingen gebruikt en Joodse moppen verteld. Aangezien ik zelf in de oorlog geboren ben, ben ik ook altijd bezig geweest met verhalen en boeken over deze tijd.

Charlotte Salomon is in hetzelfde rijtje te plaatsen als Anne Frank en Etty Hillesum. Alle drie schreven dagboeken die overal bekend werden. Helaas is het dagboek van Charlotte verdwenen in Auschwitz. Etty en Charlotte allebei vermoord in 1943 in Auschwitz en Anne

is wel in Auschwitz geweest maar overgebracht naar Bergen Belsen en is daar gestorven.

© Charlotte met vader en moeder

In het Joods Historisch Museum is tot 25 maart een prachtige tentoonstelling over het werk van Charlotte Salomon te zien. Voor het eerste is haar levenswerk "Leben? Oder Theater?" in zijn geheel tentoongesteld. In 1971 werd het werk van Charlotte door de vader en stiefmoeder aan het museum gegeven. Het werk is enorm. Het is bijna onmogelijk alle gouaches en teksten te bekijken. Het beste is te proberen een goede algemene indruk te krijgen en wat dingen eruit te lichten. Charlotte is bekend geworden als schilderes. Ze groeit op in Berlijn in een Joodse familie die geteisterd wordt door depressiviteit en zelfmoord. Haar kindertijd speelt zich af in een sfeer van onverwerkte rouw om haar moeder Franziska die zich van het leven berooft. Als jong meisje wordt zij vanaf 1935 in haar ontwikkeling geremd door het antisemitisme. In 1939 besluiten haar vader die arts was en haar stiefmoeder de zangeres Paula Lindberg om haar, voordat het te laat is, naar haar grootouders in Ville Franche in Zuid-Frankrijk te brengen. Als op 1 september 1939 de Duitse troepen Polen binnenvallen, doet Charlottes grootmoeder een zelfmoordpoging. Charlotte verhindert de eerste poging, maar realiseert zich dat de depressie in de familie zit, gezien de zelfmoord van haar moeder. Voor Charlotte is dit een keerpunt. Meegaan in deze gedachte of je ertegen verzetten. Ze is vastbesloten schilderes te worden. Ze studeert dan ook in Berlijn aan de Academie voor Beeldende Kunsten.

Gesteund door de zangleraar van haar stiefmoeder Daberlohn gaat Charlotte haar leven en gevoelens uitdrukken in schilderijen en in 769 gouaches. Ze werkt hieraan van 1941 tot 1942. Het zijn herinneringen aan haar vader, die zich verzette tegen de nazi's die de Joodse cultuur wilden vernietigen en aan haar stiefmoeder die zo prachtig kon zingen. Ook haar liefde voor zangleraar Daberlohn komt tot uiting in haar tekeningen en gouaches "Leven? Of Theater?" genoemd. Het maken van deze enorme cyclus put haar uit, maar toch weet zij het werk af te maken en in bewaring te geven in Ville Franche. Aan het werk kleven enorme tragedies. De Jodenvervolging en twee maanden na de Kristallnacht van november 1938 reist Charlotte Salomon af naar Zuid-Frankrijk, waar haar oma en opa al sinds 1933 woonden. Vijf jaar later wordt zij opgepakt en op transport naar Auschwitz gezet. Waarschijnlijk meteen vermoord op 10 oktober 1943, de dag dat zij daar aankwam. Zij was op dat ogenblik vijf maanden zwanger.

De tweede tragedie die in het werk te zien is is de familiegeschiedenis, de zelfmoordpoging van haar oma en het horen van de bittere waarheid van haar familie. Ze dacht dat haar moeder aan griep was overleden. Helaas is haar werk als exemplarisch gezien voor de vernietigde levens van alle Joods slachtoffers. Anne Frank en in mindere mate Etty Hillesum stonden meer in de belangstelling. Maar dankzij deze tentoonstelling is er nu veel belangstelling voor haar werk, haar schilderijstijl en de verwijzingen naar muziek en literatuur. In 2012 verscheen er een documentaire van Frans Weisz over het leven van Charlotte Salomon. Ook is het complete werk online te bekijken voorzien van de bijbehorende transparante tekstbladen, de muziek, alle teksten en relaties tussen de gouaches.

Kortom het is zeer de moeite waard deze tentoonstelling in het Joods Historisch museum in Amsterdam te bekijken.

Hans Doortmont.

EXPO ALKMAAR

Zondag had ik op weg naar mijn dochter in het noorden nog even tijd om het stedelijk museum in Alkmaar te bezoeken. Het was afschuwelijk koud dus ik was heel

blij in de warmte van het museum te zijn. Ik viel met mijn neus in de boter, want er was een prachtige tentoonstelling van twee schilders uit de Gouden eeuw. In 2018 wordt namelijk in Alkmaar het 500-jarig bestaan gevierd van de Grote of Sint-Laurenskerk en deze twee schilders, te weten van **Ruysdael en Saenredam**, hebben deze kerk diverse malen geschilderd. Even iets over deze twee schilders.

Salomon Jacobsz. van Ruysdael, geboren te Naarden in ca 1600 en gestorven te Haarlem in 1670, werd vooral bekend om zijn rivierlandschappen. Eigenlijk heette hij De Goyer maar later veranderde hij het in Ruysdael naar een kasteel in de buurt van Blaricum.

Pieter Jansz. Saenredam, geboren te Assendelft in 1597 en begraven te Haarlem in 1665, werd bekend door zijn stadsgezichten en vooral schilderijen van kerkinterieurs waarin het lijnperspectief prachtig tot uiting kwam.

Van Ruysdael had een bijzondere band met Alkmaar. Zijn broer woonde er en de dochter van broer Pieter trouwde met de zoon van Salomon. Reden genoeg om naar Haarlem te gaan. Ruysdael maakte verschillende gezichten op Alkmaar maar hij neemt wel wat artistieke vrijheid, want hij laat gebouwen weg of verplaatst ze. Maar de Sint Laurenskerk is steeds prominent aanwezig. Mijn schoonzoon, een geboren Alkmaarder, wees mij steeds op allerlei situaties, die nu nog te herkennen zijn.

Alkmaar bezit een enorm schilderij van het interieur van de Sint-Laurenskerk. Helaas is niet zeker of Saenredam het gemaakt heeft. Het is niet gesigneerd of gedateerd. In 1910 werd ontdekt dat het sterke overeenkomsten vertoonde met twee tekeningen van Pieter Saenredam. Ter voorbereiding van deze tentoonstelling is het schilderij opnieuw onderzocht en het blijkt dat verschillende schilders hier aan gewerkt hebben. Waarschijnlijk was het zijn laatste opdracht en maakte hij tekeningen en is aan het schilderij begonnen, maar door zijn dood kon hij het niet afmaken. Maar er hangen wel andere prachtige schilderijen van hem.

Verder hangt in het museum een enorme verzameling schilderijen van de Bergense school, die zijn bloeitijd had van 1915 tot 1925 en schilderijen van het Noord-Hollandse expressionisme. O.a. Jan Sluyters, Jan Toorop, Piet van Wijngaerdt, Leo Gestel, Charley Toorop met haar enorme schilderij van de kaasmarkt in

Alkmaar, Matthieu Wiegman, Else Berg, en Mommie Schwarz. Ik vind deze schilderijen altijd enorm zwaar van kleur en soms erg somber, opgezet in brede penseelstreken en heel sterke contrasten. Maar ja, smaken verschillen. Wel interessant te vermelden is dat in 1918 Bergen een prominente inwoner erbij kreeg. De Amsterdamse verzamelaar Piet Boendermaker vestigde zich in huize De Klomp. Als makelaarsleerling was hij rond de eeuwwisseling gestart met het verzamelen van kunst. Eerst werk van de navolgers van de Haagse School. Maar op advies van Leo Gestel kreeg hij belangstelling voor het werk van vernieuwende jongeren. Boendermaker steunde de kunstenaars door veel werk van hen te kopen. De kunstenaars kregen daardoor een redelijk inkomen. Boendermaker verzamelde ongeveer 2500 schilderijen, aquarellen en tekeningen. Deze hield hij niet voor zichzelf maar verspreidde de collectie over musea die toen nog nauwelijks moderne kunst verzamelden. Daarnaast opende hij in 1928 in Bergen een Kunstzaal. En natuurlijk staat het museum bol van de geschiedenis uit de tachtigjarige oorlog over de Victorie van Alkmaar. Schilderijen, brieven van Willem van Oranje, de hertog van Alva. Kortom aan de geschiedenislessen van vroeger kan je je hart ophalen. Het was een zeer interessante onderbreking van mijn reis naar mijn dochter.

Hans Doortmont

GIACOMETTI of De poëzie kon pas volledig erkend en tot bloei komen na de dood van de oudere.

Zoals de privécollectie van Hélène Kröller-Müller de basis werd van haar museum op de Hoge Veluwe, zo werd de privécollectie van Aimé en Marguerite Maeght de basis van hun privémuseum Fondation Maeght in Saint Paul de Vence in Zuid Frankrijk. De prachtige collectie twintigste-eeuwse schilderijen, grafische werken, tekeningen en sculpturen behoort tot de belangrijkste van Europa.

In de jaren vijftig van de vorige eeuw ontstond rond Marguerite Maeght een culturele vriendengroep, die artistieke activiteiten en cultuurkritiek met elkaar

verbonden. Marguerite was van plan een museum te laten bouwen en het ontwerp daarvoor door de Catalaanse architect Joseph Lluís Sert, werkte als een magneet op kunstenaars zoals Chagall, Braque, Giacometti, Bonnard, Matisse, Miró, Picasso, Dalí, Calder, Duke Ellington. Ook Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir behoorden bij de vaste vriendenclub van Marguerite.

Fernand Léger

In de jaren vlak na WOII vierde het existentialisme hoogtij en deze filosofie werd ook omarmd door de kunstenaarsgroep rond Marguerite. Jean-Paul Sartre formuleerde de theorie in *L'être et le néant* (1943) en *L'existentialisme est un humanisme* (1946). Existentialisten menen, dat iemand eerst op deze wereld verschijnt, dan existeert/leeft, en uiteindelijk zichzelf definieert/laat kennen door middel van zijn eigen daden. In tegenstelling tot de vroegere filosofie ontkent het existentialisme, dat de essentie van iemands leven al op voorhand is bepaald door zijn plaats in de natuur of de geschiedenis. Het is de persoon in kwestie zelf, die verantwoordelijk is voor wat zijn leven uiteindelijk zal betekenen: via zijn daden en woorden. Jean-Paul Sartre gebruikte voornamelijk kunstwerken van Alberto Giacometti als uitgangspunt als hij filosofeerde en schreef.

Kunstenaar Alberto Giacometti (1901-1966) vertrok al in 1922 van zijn geboorteplaats in een Zwitsers bergdal naar Parijs. 's Middags tekende en schilderde hij. 's Ochtends werkte hij samen met zijn broer Diego -die bij hem woonde- aan beelden. Alberto was onderdeel van een groep surrealisten, van wie André Breton de oprichter en 'denker' was. Deze kunstenaars maakten prachtige constructies en objecten van gevonden voorwerpen. Hij smeedde opmerkelijke surrealistische sculpturen, metalen constructies, die in de verte verwant

zijn aan de open vormsculpturen van Picasso en Calder uit diezelfde periode. Maar na WOII veranderde hij volkomen van artistieke richting. Hij maakte frontaal-gedachte bronzen figuurtjes, die later ontwikkelden tot de skeletachtige bronzen. Het bekendst is de serie van zes exemplaren van *L'Homme qui marche*. Begin februari 2010 werd één van de exemplaren geveild voor 74 miljoen euro. Het Kröller-Müller bezit ook één van deze zes bronzen. Een derde exemplaar van *L'Homme qui marche*, is wel het mooist tentoongesteld, op zijn eigen binnenplaats: cour Giacometti in het Fondation Maegt.

Alberto creëerde in zijn laatste jaren bronzen koppen van goede vrienden en van zijn broer en beschilderde die. Hij streefde niet naar gelijkenis, maar wilde de essentie van een persoonlijkheid treffen. Een criticus schreef dat ze indringender, wetend en zwijgend waren als gezichten van oude mannen. Alberto gaf zelf een soort visionaire, haast mystieke opvatting van kunst aan zijn eigen werk. Kunst als religie: "Zoals in de katholieke kerk brood en wijn worden geconsacreerd, zo moet het werk een soort magische verdubbeling van de realiteit zijn". Zijn werk moest het gevoel van de 'ware aanwezigheid' overbrengen, die hij het metafysische 'zijn' noemde. Jean-Paul Sartre schreef in 1954 dat Giacometti ooit dichter dan enig ander kunstenaar "het onmogelijke zou kunnen benaderen, wanneer/omdat zijn portretten ons zouden treffen met alle kracht van een lichamelijke aanwezigheid". Alberto Giacometti de maker van modernistisch, primitivistisch schilderijen, de beeldhouwer van lange skeletachtige figuren- die mede door de existentiële filosofie zijn oeuvre bijna een sacrale/heilige status had gegeven- is in 1966 overleden. Geëerd en beroemd: in 2015 werd tijdens de lenteveiling van Christie's in New York '*L'Homme au Doigt*' verkocht voor 126 miljoen euro, daarmee werd deze bronzen sculptuur het duurste geveilde beeldhouwwerk ooit.

Pas na de dood van Alberto kon Diego (1902-1985) wereldwijd naam maken als kunstenaar. Hij had al sinds Parijs nauw samengewerkt met en voor Alberto, maar omdat hij voornamelijk decoratieve kunst en kunstnijverheid vervaardigde, was hij tot dan toe de kunstenaarsmid in de schaduw geweest. En je zou kunnen stellen dat, als Marguerite Maegt niet ziek was

geworden, we misschien wel nooit van Diego Giacometti als autonome kunstenaar hadden gehoord. Wat was het geval.

Marguerite Maeght werd levensbedreigend ziek en beloofde, dat als zij zou genezen -als ex voto- de totaal verwaarloosde en vervallen kapel van Roselyne de Villeneuve (1273-1329) op te laten knappen. Over Roselyne, die ooit moeder-overste van een Kathuizerklooster la Celle was geweest, werden in de streek rond St. Paul de Vence veel wonderverhalen verteld. Roselyne was na haar dood in de dertiende eeuw in die kapel begraven en er trokken jaarlijks veel pelgrims naar deze kapel. Marguerite hoopte misschien ook op een wonder. Kunst was voor haar totdan de nieuwe spiritualiteit geweest en haar museum Fondation Maeght was een kunsttempel. Zij had altijd de filosofie van het existentialisme omarmd: iemand komt op deze wereld, daar wordt geleefd, maar uiteindelijk laat je je kennen door middel van je eigen daden, wat je achterlaat. Toch moet ze ook nog ergens een lijntje met de oude religie hebben gehouden, want zij gaf in ieder geval haar uitgebreide vriendenkring van kunstenaars opdracht om de bouwval van de kapel van Roselyne te restaureren. En Marguerite gaf aan Diego Giacometti de belangrijkste smeedopdrachten.

Tijdens de opgraving van Roselynes stoffelijk overschot bleek dat haar lichaam gemummificeerd en geheel intact was. Haar ogen waren open en leken alles te zien. Diego, die ook het smeedwerk in de kapel al had vormgegeven en oude mythes eigentijds had verbeeld, moest nu die wonderogen – zoals ze werden genoemd- van Roselyne in een monstrans verwerken. Dat leverde een knap staaltje van kunstsmeedwerk op: het ogenwonder genoemd.

Na zijn verbeelding van het ogenwonder kreeg Diego een verdubbeling aan opdrachten. Zijn oeuvre kwam in een stroomversnelling. Hij ontwierp belangrijk werk voor decorateurs zoals Georges Geffroy en Henri Samuel. Zijn werk is nu onder andere ook te vinden in de Fondation Maeght in St. Paul-de-Vence, het Museum van Marc Chagall in Nice en het Picasso Museum in het Hotel Salé in Parijs. In de Figaro op 13 September 2007 schreef Patrick Grainville over deze late roem: "Hij is de Adam van een Eden van huisdieren en florale

fantasieën. Die poëzie kon pas volledig erkend en tot bloei komen na de dood van de oudere(broer)".

Na het werk van Alberto bekeken te hebben in Fondation Maeght, bezocht ik de kapel van Roselyne de Villeneuve en bewonderde het ogenwonder en constateerde, dat de vormgeving van het smeedwerk van Diego gepast eigentijds, maar toch klassiek is. Hoe innovatief is het een eeuwenoude vorm- en beeldtaal integer en respectvol te verwerken in moderne kunst! Het is Diego gelukt dit te realiseren. Toch blijft de vraag: is dit kunstnijverheid, decoratieve kunst, een autonoom kunstobject? In ieder geval totaal verschillend van het modernistische en minimalistische werk dat hij en zijn broer samen hadden gemaakt.

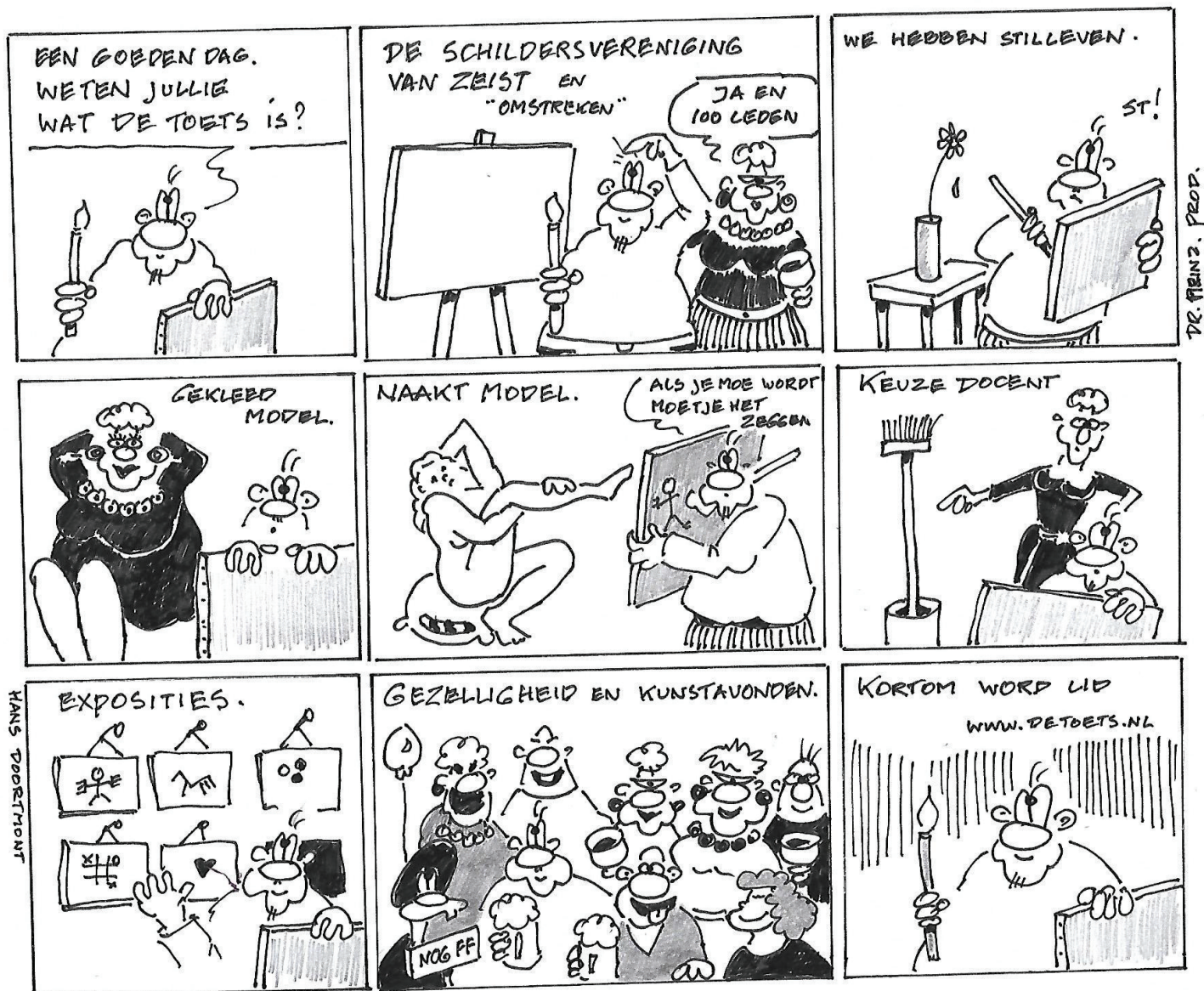
de ogen van Roselyne

Daar in de kapel kwam ik in gesprek met een oude gids, die ook aanwezig was geweest tijdens de restauratie en die de beide broers Giacometti en hun vader goed had gekend. Hij vertelde interessante anekdotes over de drie kunstenaars, die hij zelf aan het werk had gezien met smeden en schilderen. Hij haalde een biljet van 100 Zwitserse francs, waarop een afbeelding van L'Homme qui marche van Alberto is afgebeeld op de achterkant, uit zijn portemonnee. Toen ik hem vertelde dat wij in het Kröller Müller ook een L'Homme qui marche hebben, brandde hij pas echt los met allerlei interessante details over de Giacometti's, hun vakmanschap en over het ogenwonder.

Marc Chagall maakte overigens in de kapel een prachtig muurvullend mozaïek: 'Le repas des anges', dat nog jaarlijks een stroom aan bezoekers trekt en zo ook mede de naamsbekendheid van Diego Giacometti postuum vergroot.

Helaas was er voor mij, na het bezoek aan de kapel en het zien van de monstrans, geen ogenwonder, maar van de Giacometti's en hun oeuvre heb ik wel een helder beeld gekregen.

Coby van der Neut, kunsthistoricus

Programma

Week 14, april

ma	mi	02	2 ^e Paasdag	
di	mi	03	naaktmodel	mb
di	av	03	naaktmodel	jk
wo	mo	04	naaktmodel	ks
wo	mi	04	naaktmodel	mt
wo	av	04	naaktmodel	jh
do	mi	05	naaktmodel	hn

Week 15, april

ma	mi	09	stilleven	ah
di	mi	10	stilleven	mb
di	av	10	stilleven	jk
wo	mo	11	stilleven	ks
wo	mi	11	stilleven	mt
wo	av	11	stilleven	jh
do	mi	12	stilleven	hn

Week 16, april

ma	mi	16	gekleed model	ah
di	mi	17	gekleed model	mb
di	av	17	gekleed model	jk
wo	mo	18	gekleed model	ks
wo	mi	18	gekleed model	mt
wo	av	18	gekleed model	jh
do	mi	19	gekleed model	hn

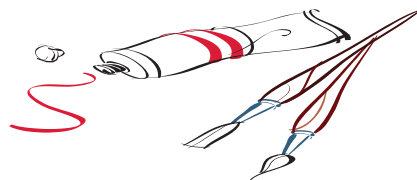
Week 17, april

ma	mi	23	keuze d./eigenwerk	ah
di	mi	24	keuze d./eigenwerk	mb
di	av	24	keuze d./eigenwerk	jk
wo	mo	25	keuze d./eigenwerk	ks
wo	mi	25	keuze d./eigenwerk	mt
wo	av	25	keuze d./eigenwerk	jh
do	mi	26	keuze d./eigenwerk	hn

Week 18, Meivakantie

Week 19, mei

ma	mi	07	naaktmodel	ah
di	mi	08	naaktmodel	mb
di	av	08	naaktmodel	jk
wo	mo	09	naaktmodel	ks
wo	mi	09	naaktmodel	mt
wo	av	09	naaktmodel	jh
do	mi	10	Hemelvaartsdag	

Week 20, mei

ma	mi	14	stilleven	ah
di	mi	15	stilleven	mb
di	av	15	stilleven	jk
wo	mo	16	stilleven	ks
wo	mi	16	stilleven	mt
wo	av	16	stilleven	jh
do	mi	17	stilleven	hn

Week 21, mei

ma	mi	21	2 ^e Pinksterdag	
di	mi	22	gekleed model	mb
di	av	22	gekleed model	jk
wo	mo	23	gekleed model	ks
wo	mi	23	gekleed model	mt
wo	av	23	gekleed model	jh
do	mi	24	gekleed model	hn

Week 22, mei

ma	mi	28	keuze d./eigenwerk	ah
di	mi	29	keuze d./eigenwerk	mb
di	av	29	keuze d./eigenwerk	jk
wo	mo	30	keuze d./eigenwerk	ks
wo	mi	30	keuze d./eigenwerk	mt
wo	av	30	keuze d./eigenwerk	jh
do	mi	31	keuze d./eigenwerk	hn

Week 23, juni

ma	mi	04	naaktmodel	ah
di	mi	05	naaktmodel	mb
di	av	05	naaktmodel	jk
wo	mo	06	naaktmodel	ks
wo	mi	06	naaktmodel	mt
wo	av	06	naaktmodel	jh
do	mi	07	naaktmodel	hn

Week 24 t/m 35, zomervakantie

Open Atelier:
elke dinsdag morgen en donderdag avond!

Programma (vervolg)

Week 24 t/m 35, zomervakantie

Week 36, september

ma	mi	02	stilleven	ah
di	mi	03	stilleven	mb
di	av	03	stilleven	jk
wo	mo	04	stilleven	ks
wo	mi	04	stilleven	mt
wo	av	04	stilleven	jh
do	mi	05	stilleven	hn

Week 37, seotember

ma	mi	09	gekleed model	ah
di	mi	10	gekleed model	mb
di	av	10	gekleed model	jk
wo	mo	11	gekleed model	ks
wo	mi	11	gekleed model	mt
wo	av	11	gekleed model	jh
do	mi	12	gekleed model	hn

Week 38, september

ma	mi	16	keuze d./eigenwerk	ah
di	mi	17	keuze d./eigenwerk	mb
di	av	17	keuze d./eigenwerk	jk
wo	mo	18	keuze d./eigenwerk	ks
wo	mi	18	keuze d./eigenwerk	mt
wo	av	18	keuze d./eigenwerk	jh
do	mi	19	keuze d./eigenwerk	hn

Week 39, september

ma	mi	23	naaktmodel	ah
di	mi	24	naaktmodel	mb
di	av	24	naaktmodel	jk
wo	mo	25	naaktmodel	ks
wo	mi	25	naaktmodel	mt
wo	av	25	naaktmodel	jh
do	mi	26	naaktmodel	hn

Week 40, sept./okt.

ma	mi	30	stilleven	ah
di	mi	01	stilleven	mb
di	av	01	stilleven	jk
wo	mo	02	stilleven	ks
wo	mi	02	stilleven	mt
wo	av	02	stilleven	jh
do	mi	03	stilleven	hn

Open Atelier:

elke dinsdag morgen en donderdag avond!

Week 41, oktober

ma	mi	07	gekleed model	ah
di	mi	08	gekleed model	mb
di	av	08	gekleed model	jk
wo	mo	09	gekleed model	ks
wo	mi	09	gekleed model	mt
wo	av	09	gekleed model	jh
do	mi	10	gekleed model	hn

Week 42, oktober

ma	mi	14	keuze d./eigenwerk	ah
di	mi	15	keuze d./eigenwerk	mb
di	av	15	keuze d./eigenwerk	jk
wo	mo	16	keuze d./eigenwerk	ks
wo	mi	16	keuze d./eigenwerk	mt
wo	av	16	keuze d./eigenwerk	jh
do	mi	17	keuze d./eigenwerk	hn

Week 43, Herfstvakantie

Week 44, oktober

ma	mi	29	naaktmodel	ah
di	mi	29	naaktmodel	mb
di	av	29	naaktmodel	jk
wo	mo	30	naaktmodel	ks
wo	mi	30	naaktmodel	mt
wo	av	30	naaktmodel	jh
do	mi	31	naaktmodel	hn

Week 45, november

ma	mi	04	stilleven	ah
di	mi	05	stilleven	mb
di	av	05	stilleven	jk
wo	mo	06	stilleven	ks
wo	mi	06	stilleven	mt
wo	av	06	stilleven	jh
do	mi	07	stilleven	hn

Week 21, mei

ma	mi	21	gekleed model	
di	mi	22	gekleed model	mb
di	av	22	gekleed model	jk
wo	mo	23	gekleed model	ks
wo	mi	23	gekleed model	mt
wo	av	23	gekleed model	jh
do	mi	24	gekleed model	hn